

TURK TILIDAGI SAYLOVGA OID SOF TURKCHA SO‘ZLAR

Zoxidov Boxodir

Alfraganus universiteti o‘qituvchisi, Toshkent, O‘zbekiston. Tel: +998977203068;

Email: tartar.pro@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15124756>

Annotatsiya: Mazkur maqola Turkiya Respublikasining ajralmasi bo‘lagi bo‘lgan demokratiyaning asosi va Respublikaning tayanchi deb qaraladigan saylov va saylovga oid so‘zlarga bag‘ishlangan. Tadqiqot obyekti sifatida turk tilida chet tillaridan o‘zlashgan saylovga oid so‘zlar tahlili deb belgilandi.

Kalit so‘zlari: Termin, saylov, sof turkiy so‘zlar, saylovga oid terminlar

Аннотация. Данная статья посвящена словам, связанным с выборами, которые рассматриваются как основа демократии и опора Республики, являющейся неотъемлемой частью Турецкой Республики. В качестве объекта исследования был определен анализ слов, связанных с выборами, заимствованных из иностранных языков в турецком языке.

Ключевые слова: Термин, выборы, чисто турецкие слова, термины, связанные с выборами.

Annotation. This article is devoted to elections and election-related words, which are considered an integral part of the Republic of Turkey, the foundation of democracy and the pillar of the Republic. The object of the research was determined as the analysis of election-related words adopted from foreign languages in the Turkish language.

Keywords: Term, election, pure turkish words, election-related terms

Kirish. Hozirda yurtimizda bo‘layotgan ijtimoiy-iqtisodiy, moliyaviy, siyosiy-huquqiy tizimlaridagi islohotlarning tilning leksik sathiga kirib kelayotgan xalqaro terminlar sonini ko‘paytirmoqda. Bu hol shu sohada faoliyat yuritayotgan insonlardan o‘z kasbiga oid termin va tushunchalar haqida to‘liq va aniq ma‘lumotga ega bo‘lishlarini talab etmoqda.

Saylov terminologiyasining o‘ziga xos xususiyatlari, uning inson aqliy faoliyati va tajribalarining konseptual bosqichlari orqali namoyon bo‘lishida kuzatiladi. Mazkur terminologik tizimda saylov tizimidagi bugungi kunda funksional jihatdan yetakchi terminlar vazifasini bajarayotgan terminlar o‘z ifodasini topadi.

Keng ma‘noda saylov bir nechta variant o‘rtasida qilingan tanlovni anglatadi. Kundalik hayotimizdagi ko‘plab qarorlarimiz va xatti-harakatlarimiz doimo qiladigan tanlovlarimiz natijasidir. Biroq, ushbu bayonotda ham qo‘llaniladigan konstitutsiyaviy huquq va siyosatshunoslik atamasi sifatida saylov torroq ma‘noga ega: tegishli saylovchilar tomonidan davlat lavozimini bajaradigan shaxs yoki boshqaruv kengashini belgilash, ko‘p sonli nomzodlar orasida amalga oshirilishi mumkin bo‘lgan parlament va mahalliy hukumatlar kabi turli davlat idoralaridagi saylovlar nazarda tutilgan.

Maqsad va vazifalar: Mazkur tadqiqot ishining maqsadi, kelib chiqishi sof turkcha bo‘lgan saylovga oid terminlarni aniqlash va tahlil qilish. Ishning vazifalari quyidagilar:

- Turk tilidagi saylovga oid teminlarni aniqlash;
- Kelib chiqishi sof turkcha bo‘lgan saylovga oid terminlarni aniqlash;

Usul: Turk tilidagi saylovga oid terminlarni aniqlash uchun tahlil qilish usolidan foydalanildi.

Tadqiqot manbasi: Erdoğan Günalning, “Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerindeki Etkileri” nomli asari hisoblanadi.

Tadqiqot obyekti: Tadqiqot obyekti turk tilidagi sof turkiy bo’lgan saylovga oid terminlarning tahlili va shu terminlarning etimologik tahlili etib belgilandi.

Natija va mulohazalar: Turkiyada saylovlar demokratik tuzumning ajralmas qismi sifatida mamlakatning siyosiy kelajagini shakllantiruvchi muhim jarayon hisoblanadi. Saylovlarning ahamiyatini quyidagi jihatlardan baholash mumkin:

Saylovlar xalqning davlat ishlariga aralashish va o’z irodasini bevosita amalga oshirish imkoniyatiga ega bo’lgan eng muhim maydon hisoblanadi. Fuqarolar o’z ovozlari bilan mamlakatni boshqaruvchi vakillarni belgilab, shunday qilib, xalq hokimiyati degan demokratik tizimning asosiy tamoyilini amalga oshiradilar.

Turkiyada saylovlar ham ichki siyosat, ham tashqi siyosat uchun muhim oqibatlarga olib keladi. Saylov natijasida hokimiyatga kelgan partiya yoki koalitsiya hukumati mamlakatning ichki va tashqi siyosatida hal qiluvchi rol o’ynaydi. Bu holat Turkiyaning mintaqaviy va global siyosatdagi o’rnini ham ta’sir qilishi mumkin."

Seçmen-saylovchi

Saylovlarda saylov huquqiga ega insonlarga “seçmen” deyiladi. Turk tilidagi seç- fe’liga +man qo’shimchasi orqali hosil bo’lgan.

Seçmen so’zi tarixda ilk manba sifatida TDK, turkcha lug’at, 1. nashr (1945) ko’rsatishimiz mumkin.

Seçim-Saylov

Turk tilidagi seç- fe’liga +im qo’shimchasi qo’shilishi orqali hosil bo’lgan. Mamlakatda prezident, parlamentar va shunga o’xshagan oldindan belgilangan nomzodlar orasidan davlat arboblari yoki mahalliy boshqaruvchilarni tanlash bo’yicha amalga oshiriladigan barcha ishlar va tartib-qoidalarga aytiladi.

1. Seçim bölgesi-saylov uchastkasi

Seçim bölgesi bu nomzodlarni saylash uchun saylov o’tkaziladigan yer.

2. Seçim çevresi-saylov okrugi

Oliy saylov komissiyasining (Yüksek seçim kurulu) 2011-yil 26-fevraldagi qaroriga ko’ra, deputatlar soni 18 nafargacha bo’lgan viloyatlar saylov okrugi hisoblanadi. 19 dan 35 gacha deputati bo’lgan viloyatlar ikkita saylov okrugiga, 36 va undan ortiq saylov okrugi bo’lgan viloyatlar esa uchta saylov okrugiga bo’lingan. Bu saylov okruglari raqamlar tartibida nomlanadi.

1. Seçim kampanyasi-Saylovoldi tashviqoti

Saylovoldi tashviqoti– bu partiyalar yoki nomzodlar o’zlarini jamoatchilikka tanishtirish, saylovchilar e’tiborini umumiy siyosiy jarayonga, xususan, o’z tomoniga tortish uchun foydalanadigan siyosiy muloqot jarayonidir. Hozirgi kunda yig’ilishlar, mitinglar, jamoatchilik bilan aloqalar bo’yicha tadqiqotlar, reklamalar, televideniya muhokama dasturlari, ijtimoiy so’rovlar, siyosiy maslahat xizmatlari, yangi axborot texnologiyalari va internetdan foydalanish bilan boyitilgan.

4. seçim sandığı- saylov qutisi

Saylov qutisi – ovoz berish va yashirin ovoz berish vaqtida foydalaniladigan vaqtinchalik muhrlangan quti. Uning tepasida byulletenni joylashtirish uchun tor kirish joyi bor va ovoz

berish muddati tugaguniga qadar ovozlarni olishning oldini oladi. Odatda saylov uchastkasida joylashgan, lekin ba’zi mamlakatlarda, xususan, O‘zbekiston, Irlandiya, Italiya va Rossiyada, odamlarning uyiga olib ketiladigan saylov qutilari mavjud. Ba’zi mamlakatlarda qog‘ozsiz elektron saylovlar ko‘paygani sababli saylov byulletenlaridan foydalanilmayapti. Odamlar saylov boshlanishidan oldin qutining bo‘sh ekanligiga guvoh bo‘lishlari uchun shaffof saylov qutilaridan foydalanish mumkin.

5. seçim tutanağı- saylov hisoboti

Saylov natijalari saylovning vakolatli komissiyasi tomonidan belgilanadigan rasmiy hujjat.

6. ara seçim- qo‘shimcha saylov

Qo‘shimcha saylov qonun hujjatlariga muvofiq bo‘sh bo‘lgan deputatlik, merlik va shunga o‘xshash o‘rinlarga ikki umumiy saylov oralig‘ida o‘tkazilishi lozim bo‘lgan saylovdur.

7. mahallî seçim-deputatlar saylovi

Viloyat va tuman deputatlarini saylash uchun o‘tkaziladigan saylovlardir.

8. ön seçim-old saylov.

Old saylov – umumiy saylovda ko‘rsatiladigan nomzodlarni aniqlash maqsadida siyosiy partiyaga a‘zo bo‘lgan ma‘lum miqdordagi delegatlar ishtirokida o‘tkaziladigan saylovdur. Shunday qilib, saylovda nomzodlar markaziy siyosiy elita o‘rniga to‘g‘ridan-to‘g‘ri bazani ifodalashi kutilayotgan delegatlar orqali aniqlanadi. Turkiyada old saylovlar siyosiy partiyalar qonunining 37-moddasiga ko‘ra tashkil etiladi.

Çekimser oy-betaraf ovoz berish

Qabul qilish va rad etishdan tashqari, uchinchi iroda bayonoti, foydalanilgan ovoz berishning rangini ko‘rsatadi. Ovoz bermaslik va betaraf bo‘lish ikki xil narsa. Ovoz bermaslik ovoz berishda hech qanday tarzda ishtirok etmasa ham, betaraflik ovozga qo‘yilgan masala bo‘yicha qabul qilish yoki rad etishdan boshqa afzallikni aks ettiradi. Yashirin ovoz berishda yashil rang betaraflikni bildiradi.

Çek+imsa+ar ‘çek’ fe‘liga -imsa va -ar so‘z yasovchi qo‘shimchalari qo‘shilishi orqali yasaladi

Bu so‘z ilk bora “Cumhuriyet” gazetasida qo‘llanilgan. “Sonra çekimser oy ilerisi için bir emsal teşkil ettig‘inden sayilmak lazimken sayilmamişti”¹.

“Oy” va “üy” so‘zidan olingan bo‘lib “ovoz berish, javob berish” degan ma‘noni bildiradi.

Aday-Nomzod

Turkchadagi ad so‘zidga -ay qo‘shimchasi qo‘shilishi orqali hosil bo‘lgan.

“Aday” so‘zi turkchada bir ish uchun tayyorlantirish yoki o‘qitilayotgan kishi nomzod va parlament va senatorlik saylovlarida partiyadan nomzod bo‘lish uchun o‘z partiyasida o‘tkaziladigan birlamchi saylovda o‘z nomzodini qo‘ygan shaxs kabi ma‘nolarni ham bildiradi.

Bundan tashqari “aday” so‘zi turkchada biron bir vazifa, ish uchun o‘zini oldinga qo‘ygan yoki boshqalar tomonidan ilgari surilgan kishi kabi ma‘nolarni ham bildiradi.

Aday so‘zining kelib chiqishi fransizcha “nominé” so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib “nom” - ad ya‘ni ot so‘zidan shakllangan.

¹Cumhuriyet gazetesi 27.05.1946 2-sayfa

Xulosa: Xulosa o'rnida shularni ayta olamiz: Hozirda yurtimizda bo'layotgan har qanday o'zgarishlar u xoh ijtimoiy-iqtisodiy bo'lsin xoh siyosiy-huquqiy barcha tizimlardagi islohatlar tilning leksik sohasiga kirib kelayotgan xalqaro terminlar sonini ko'paytirmoqda. Buning natijasida shu sohada ish olib borayotgan shaxslardan o'z sohasiga tegishli atama va tushunchalar haqida to'liq va aniq ma'lumotga ega bo'lishlarini talab qilmoqda. Shu bois har bir atamaning qachondan boshlab ishlatilganligi, qanday shakllanganligi, ilk bora qaysi asarda duch kelganligi, qaysi tildan kirib kelganligi kabilarni o'rganib chiqildi.

Foydalanilgan adabiyotlar/Используемая литература/References:

1. Hikmet Sami Türk, Seçim Hukukunun Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri, Ankara 1997.
2. Bahar Nurhan Yaprak İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı Yil:19 Sayi:37 .
3. Jean-Marie Cotteret, Claude Emeri (Çev.: Tanju Gökçöl), Seçim Sistemleri, İstanbul, 1975.
4. John Lyons, Kuramsal Dilbilime Giriş, Çev. Ahmet Kocaman, Türk Dil Kurumu Yayinlari, Ankara, 1983
5. Emine Yavaşgel, Temsilde Adalet ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Durum, Ankara, 2004
6. Doniyorov R. O'zbek tili texnik terminologiyasining ayrim masalalari. – T, 1977